

Автомобільна аварія: жінка зіткнулася з вантажівкою на вулиці в Україні

Історія польської лікарки, яка рятує українських військових: «Я не можу не йти на фронт»

Тисячоліття горизонтальних зв'язків: чому українські спільноти важать більше за культ вождів

Тисячоліття горизонтальних зв'язків: чому українські спільноти важать більше за культ вождів

НАША ІСТОРІЯ | КС, 2024-09-20 08:20

Шкільні підручники роками нав'язували нам образ безпорадної нації, яка століттями тужила в очікуванні сильної гетьманської руки чи харизматичного лідера на білому коні. Проте реальна історія свідчить про тьє інше: коли чергова імперія знищувала формальні державні інститути, в дію вступав перевірений національний механізм — скінутися в спільну касу, створити гурток і налагодити паралельну реальність.

Традиційний фокус винятково на лідерах і героях викривляє розуміння історичного процесу й приховує анонімні механізми суспільних трансформацій. Тим часом саме мережі горизонтальних зв'язків формували альтернативне середовище, особливо в періоди відсутності власної національної держави та сталих інституцій.

У виданні **«Тижень»** спробували змістити акцент із постатей на сілпки митців, гуртки інтелектуалів, об'єднання меценатів, гільдії підприємців, які формували громадське суспільство в різні періоди української історії.

Середньовіччя і ранній модерн, об'єднані за станами і конфесіями

У княжій Русі інституцією «привної демократії» було віче — орган народного самоврядування вільних міст. Перша літописна згадка про віче з'явилася в 1097 році: стоючись білгород на правому березі річки Ірпін (нинішня білгородка на Київщині), київське віче неодноразово змичувало князів, стежило за дотриманням суспільного договору і забезпечувало баланс влади. Сільська громада теж задокументована в документах, зокрема в «Руській правді», під назвою верв.

Ремісники нещадно селилися компактно в «професійних кварталах» за родом занять: у Києві це, зокрема, Гончарі і Кожум'яки. Купці також мали спільні правила взаємодії для уникнення конкуренції, об'єднували ресурси для найму охорони. Своєю «корпорацією» мали дружинники, що формували братство з власною мілітарною культурою. У певні періоди (особливо в Галицько-Волинському князівстві) значну роль відігравала боярська рада.

Зрештою, навіть князі, попри міжусобиці, могли об'єднуватися для спільного спротиву. Як сталося, наприклад, під час Любечського з'їзду князів 1097 року, який ініціював Володимир Мономах для поборвми спільної стратегії захисту від половців.

Оське місце в середньовічній історії посідали чернечі спільноти, в українському випадку — насамперед **Києво-Печерська лавра** як інституція з найдовшою неперервною діяльністю.

Читайте також: **Синдром туги Сергєєвої Оксани: страждання в українській літературі**

Родовідне дерево Києво-Печерського монастиря

Ранньомодерна доба принесла нове явище — православні братства, що об'єднували містян різних професій для підтримки освіти, культури та церкви. Іхня самоорганізація уможливила благодійну підтримку біблїки і світ, створення шпиталів, заснування шкіл і друкарень. Найвідомішими братствами були Львівське Успенське, Київське Богоявленське, Луцьке Христо-Воздвиженське. Деякоті братства здобували ставропігію — підпорядкування безпосередньо патріарху.

Окрім того, в ранньомодерну добу активно діяли гуртки інтелектуалів. В 1570-х склався інтелектуальний осередок довкола князя Василя-Костянтина Острозького. У першї десятиліття XVII століття архімандрит **Єлїсей Плетенечкий** запросив до Києво-Печерської лаври галицьких інтелектуалів, що сформували київський перекладсько-мистецько-науковий гурток при друкарні. У другій половині XVII століття сформувався чернігівський інтелектуальний осередок під патронатом **Лазаря Барановича**.

Міцно згуртованими були цехові спільноти, що мали свою ієрархію, статут, символіку, касу взаємодопомогі і навіть календар свят.

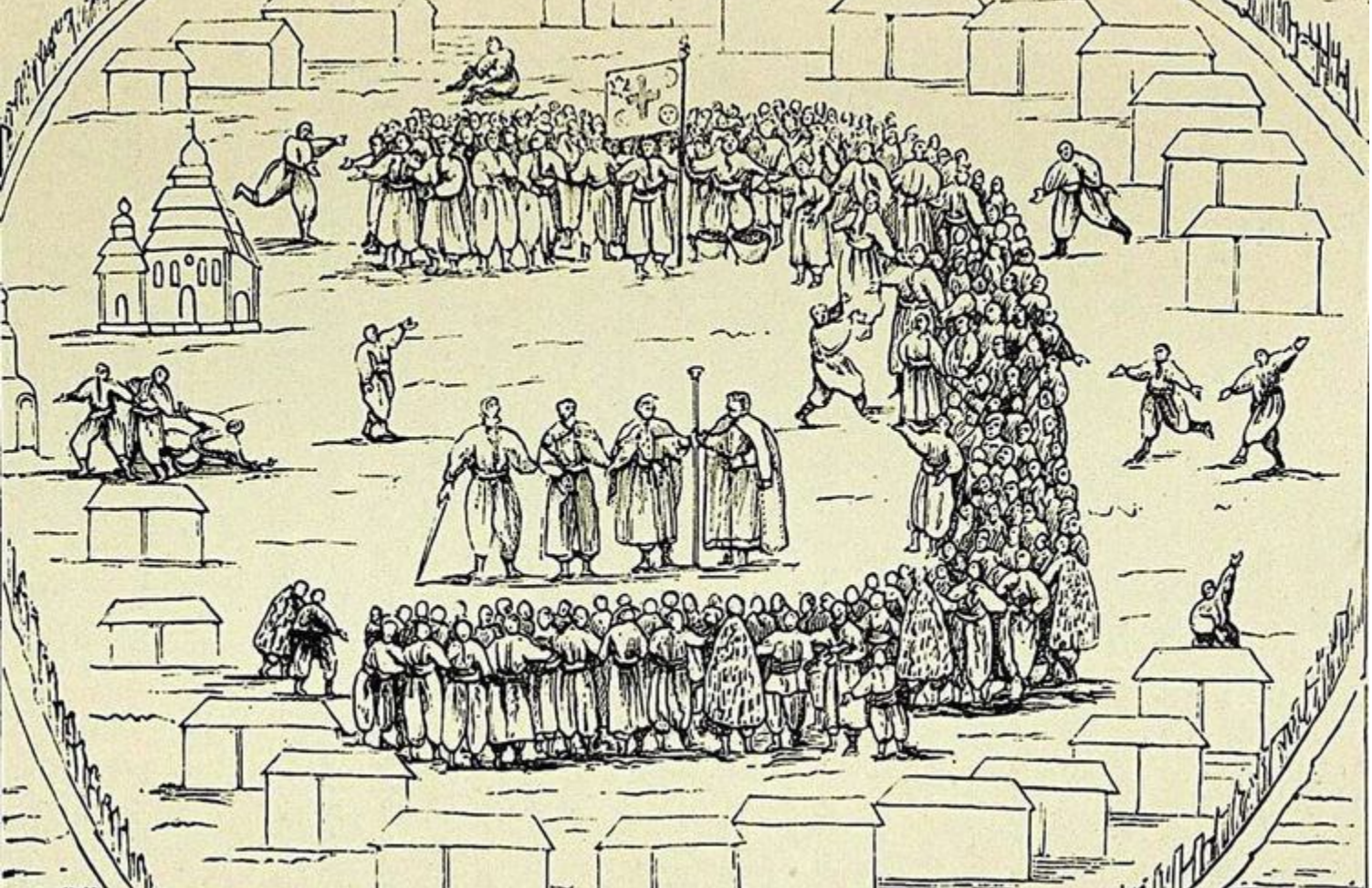

Засідання лавників. Малюнок XVII століття

Не менш організованою була і руська шляхта — частина політичного народу Речі Посполитої, що збиралася на сеймика та сейми, організовано відстоювала свої інтереси і визначала державну політику. Цей досвід самоорганізації був укладкований та переосмислений і в Гетьманщині.

Часом корпорації перетиналися — наприклад, коли Петро Конашевич-Сагайдачний вступили до Київського братства з військом.

Читайте також: **День української дипломатії та Українська зовнішня ідея**

Козацька рада на Січі. Гравюра з «Літописної оповіді про Малу Росію та її народ і козаків узагалі» О. Рігельмана, 1786 рік

Новий час веде в політику

Бездержавне XIX століття приносить цілу когорту гуртків, амбіцій яких поступово зростали від культурної самобутності до політичної незалежності. Кожне десятиліття приносило новий осередок: Харківський гурток романтиків у 1820–1830-х, Руська трійця в 1830-х, Кирило-Мефодіївське братство в 1840-х. А далі — українські Громади починаючи з 1850-х, **«Просвіта»** в Галичині з 1868-го і в Наддніпрянщині з 1905-го. Зрештою — Русько-українська радикальна партія на чолі з Іваном Франком (1890, Львів) і братство тарасівців (1891, Харків). Револьюційна українська партія (1900, Харків), Українська народова партія **Миколи Манюшського** (1902, Харків) і Українська демократична партія (1904, Київ).

Середовище є особливо важливим для розвитку науки, де потрібні обговорення результатів і масштабування зусиль. Підприємство було час дії Тимчасової комісії для роботи давніх актів, яку заснував Михайло Максимович і до діяльності якої долучилися Тарас Шевченко, Пантилеймон Куліш, Микола Костомаров та інші діячі. А також, попри нетривалу роботу, багато встигли учасники Київського Південно-Західного відділу Імператорського Російського Географічного Товариства (1873) на чолі з Павлом Чубинським. Виступи бй значно більше, якщо не Емський указ. Щоб не озираїтись на імперський заборони, в тому-таки 1873 році коштом **Єлизавети Милорадович** у Львові заснували Товариство імені Шевченка (з 1892 — наукове).

Осередки підтримки своїх творили й інші сьвідомі українські **землевласники і підприємиці**, що обирали шлях меценатства. Таким «культурним менеджером», зокрема, був **Євген Чикаленко**, за підтримки якого подала перша щоденна українська газета «романдська думка» (згодом — «Рада»).

Читайте також: **«Розбудити приспану й нерозвинуту народну свідомість». Про побут січових стрільців**

Згадаймо й **кооперативний рух** на Галичині і на Наддніпрянщині, де економічна самоорганізація і низова солідарність містیان і селян творили фінансову незалежність від імперських центрів. Скажімо, напередодні 1917 року в українських губерніях Російської імперії працювало 7 тисяч кооперативних товариств різних галузей і близько півсотні їхніх союзів, що обслуговували 9 мільйонів осіб. Кооперация була середовищем, з якого вийшло поповнення національнїх сьвідомих людей, чїї навички в організаційно-управлінській справі знадобилися в розбудові Української держави.

Ще одна сторінка в українській історії громадських об'єднань — це соціальна інфраструктура. У Галичині з 1890-х ділили «закороники» — дитчі садочки під опікою УГКЦ для сільських дітей, чїї матері працювали в полі, а згодом — і для дітей незможних містян. 1901 року українське жіноцтво заснувало товариство «Руська закоронка».

Першою головою стала Марія Грушевська, а до складу керівництва ввійшли також Наталя Кобринська, Ольга Озаркевич, Клементина Панькевич, Ольга Франко та інші активні жінки. Діяло й чимало інших жіноччих товариств — «Кружок українських дівчат», «Кружок українців», «Клуб русинок». Початок цьому поклало заснування 1884 року в Станіславі **«Товариства руських жінок»**. Цікавим є транскордонний аспект у виборі патріоніси: наприклад, за ініціативою **Константини Малицької** у Львові в 1910 році був створений «Кружок ім. Ганни Барвінок», що опікувався освітою незможних дівчат.

У Києві тим часом з 1906 року діяло Товариство трудової допомоги для інтелегентних жінок та інші спільноти, що дбали про освіту, медицину та соціальне піклування.

Гурток «Союзу українко» у с. Середпільці Радеківського повіту на Тернопільщині, 1930-ті роки

Львово, найбільш дисциплінованою спільнотою на початку XX століття були військовослужбовці. Попри вимушену службу у складі Російської та Австро-Угорської імперій, вони за першої нагоди закидали українську справу, висунули вимоги державної самостійності України і збройно боролися за неї.

Саме досвід самоорганізації в товариствах «Сін», «Сокиля» і «Гласт» став запорукою успіху Січових стрільців. Серед перших ініціатив у Києві в березні 1917 року постав **Український військовий клуб** імені гетьмана **Полуботка**. Навесні 1917 року з'явилися і перші загони Вільного козацтва. Під час Першого військового з'їзду в Києві 5–8 травня 1917 року прозвучали вимоги негайного проголошення повної незалежності України та створення власних збройних сил.

Січові стрільці, 1918. Український Музей і Бібліотека у Стемфордї. Фотоархів «Легіон Українських Січових Стрільців»

Зрештою, і представницький орган — Центральна Рада — зміг швидко розмаїти на хвилі революції задіяна вказки під час Майданів та — особливо — добровільного і волонтерського руху в умовах війни з заснував **Микола Лисенко**, а продовжила оповідаючи цим осередком українського життя Людмила Старичівська.

Не можна не згадати і про роль освітніх і наукових осередків, наявність яких забезпечувала ґрунтів передавання знань і мостів літописів факхової дискусії. Такими, скажімо, були Конєгій Павла Гагагана, Історичне товариство нежорі Литовська (засноване 1872 року при Київському університеті) і Філологічний семінар **Володимира Веретєца** при тому-таки закладі, який у студентські роки відвідували Дмитро Чижівський, **Микола Зеров**, **Піотр Петров** та інші майбутні видатні діячі.

Паралельно поставали й факхові мережі — товариства українських лікарів, вчителів та юристів, які не лише розвивали термінологію та професійну етику, а й надавали безкоштовну правову та медичну допомогу вбідноті, перетворюючи факхову експертизу на інструмент громадської солідарності.

Читайте також: **День української дипломатії та Українська зовнішня ідея**

Спільноти проти тоталітаризму

XX століття нарешті принесло в українську літературу боротьбу генерацій, про яку мріяв Микола Євшан. У 1900-х у галицьких кав'ярнях дебатували «мопородуїзації» з Іваном Франком, а в Києві — «Плеяда молодих» зі старшим поколінням Косачів і Старичівських.

Справжній вибух літературних угруповань стався в 1910–1920-х: «Біла студія», «Музагет», «Гроно», київські неокласики, «Аспланфут», «Техно-мистецька група А», «Плуг», «Гарт», «Ланка», «МАРС», «Валітте», «Нова генерація» — далеко не повний перелік і лише (переважно) київські літературні тунки. А були ще йельські — «Мітусан», «Лобос», «Добаведеттис». Мистецькі спільноти гуртувались і в дикторі — спершу у Барнаїлі і в Празі, а після Другої світової — в Німеччині і в США.

Політичне життя тог рухало організовані групи — від Української військової організації до Організації українських націоналістів. У Радянському Союзі репресивні органи інкримінували об'єднувачам належність до вигаданих «контрреволюційних буржуазно-націоналістичних організацій», вбачачи в організованому національному русі найбільшу загрозу.

Клубатний режим карав за будь-які прояви солідарності, проте інакшодумчі так гуртувались — в Теліах творчої молоді, в беззахисній групі співярників виконанню Гельсінських угод, під час спільних протестів і голодувань політ'язнів. У несподіваних умовах радянських таборів саме попередній досвід низової самоорганізації, мережевої солідарності та підпільної дисципліни ставав вирішальним.

Найтрагівальші і найжаснівіші акції неперервї в історії системи ГУЛАГу — Норильське повстання 1953 року — стала можливою завдяки українцям, що мали за плечима досвід Української повстанської армії.

Наприкінці 1980-х саме неформальні об'єднання — такі як «Товариство Лева», товариство «Сладчина» і екологічний рух «Зелений світ» — змогли об'єднати молодь довкола відновлення національної культури й боротьби з наслідками Чорнобильської катастрофи. Усі вони гуртом стали каталізаторами розпаду радянської системи. Пісня Тараса Петриненка «Черволий вітер» (1994) містила рядки: «Клопці, гуртуйтеся, дівчата, єдналися, сам кличе знову нас», які лунали під час Помаранчевої революції і Революції Гідності.

Читайте також: **Українська ікона: історія розквіту й зникнення. Та чим відрізняється від російської**

Зрештою, головне: Українські досвіди самоорганізації, взаємодітримки і побудови горизонтальних зв'язків завжди важили під час Майданів та — особливо — добровільного і волонтерського руху в умовах війни з 2014 року. Натівте громадське суспільство, що вміє робити перші кроки на наших очах, отримало у спадок давню традицію, які засвідчують: спільноти однодумців здатні змінити хід історії.

—

Ольга Петренко-Цецюнова, літературознавиця, викладачка Києво-Могилянської академії, редакторка, PhD, опубліковано у виданні **ТИЖЕНЬ**

Читайте також:

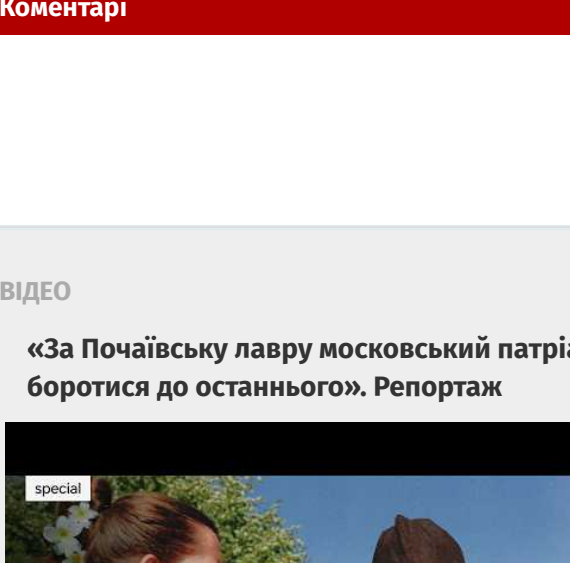
- Легіон УСС – армія легендарних**
- Українське військо: секрет регенерації**
- Забутий герой з Легіону УСС. Історія Івана Коника**
- Хто запровадив гендерну рівність і «жизинику» в українському війську**
- 90 років тому відбувся найвужчий захват умишної українців**
- «Буде армія – буде державність» Цікаві факти про Дмитра Вітовського**

Share 0

Коментарі

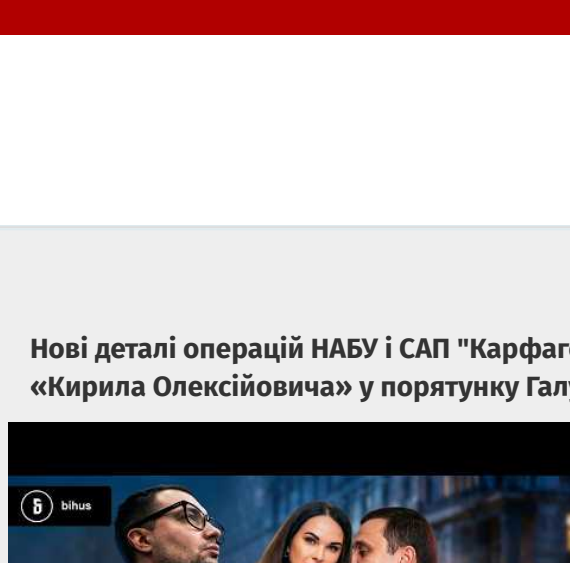
ВІДЕО

«За Понайський лавру московський патріархат буде боротися до останнього». Репортаж

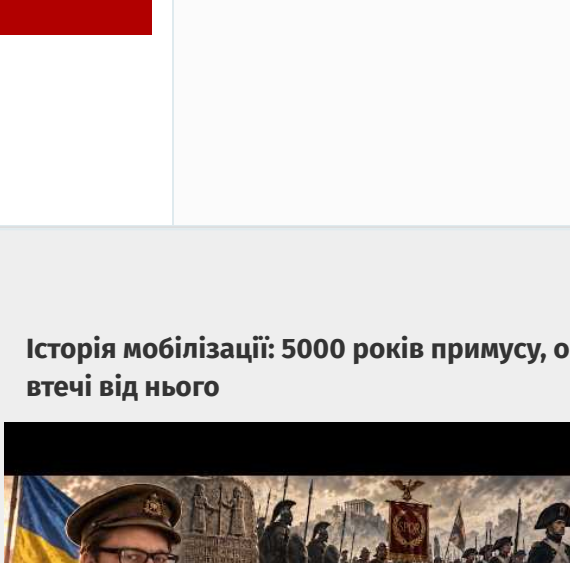
Поворот. Про сайт. Опитування

Нові деталі операції НАБУ і САП "Карфаген": роль «Кірила Олексійовича» у порятунку Галуцянєна

Бригада з банкової

Історія мобілізації: 5000 років примусу, обов'язку і втечі від нього

Історія мобілізації